

1980 NOV 23
DOLGOZÓK LAPJA

DOLGOZÓK LAPJA

5

A budai Várszínház

Hazánkban — takarékoság miatt — sok közintézmény került átalakított, eredetileg más célra készült épületbe. Így lett főúri palotából könyvtár, templomból börtön, lakóházból iskola, lovardából mozi... Ilyen a budai Várszínház múltja is.

Helyén a XIII. századtól templom állt, ebben tartotta a híres hitszónok, Temesvári Pélbart a királyi udvar romlottságát ostromozó beszédeit. A török uralom alatt átalakították a budai basa dzsámijává, imaházává. Buda felszabadítása után a dzsámi romjait a karmeliták kapták, s ők a régi alapok fölé új templomot építettek. Noha alapkövét már 1725-ben lerakták, a felépítés, belső díszítés soká tartott, csak 1763-ban szenteltek fel. Egyhajós templom volt, boltoszatát kétoldalt négy-négy pillérköteg tartotta.

A karmeliták alig 21 évig imádkozhattak benne, mert II. József császár rendjüket 1784-ben feloszlatta, az épület templom jellegét megszüntette, berendezését eladta. Így került főoltára Sárospatakra, orgonája a vízivárosi Szent Anna templomba. Az épületet katonai raktárnak használták.

II. József egységes birodalmat akart teremteni, de belátta, hogy ennek minden részét nem lehet közvetlenül Bécsből irányítani. Szükségnek érezte területi központok kiépítését. Magyarországon, erre a célra Budát tartotta a legalkalmasabbnak. Ide helyezte át Pozsonyból a főhivatalokat, a helytartótanácsot, az udvari kamarát és a magyarországi hadi kormányt. Hogy tisztviselői ne nélkülözzék a színházi előadásokat, 1786. augusztus 23-i rendeletével a karmelita templomot színházzá alakíttatta át. Utasította Kempelen Farkas udvari tanácsost, a sakk-automata feltalálóját, hogy készítsen tervet az átalkításra.

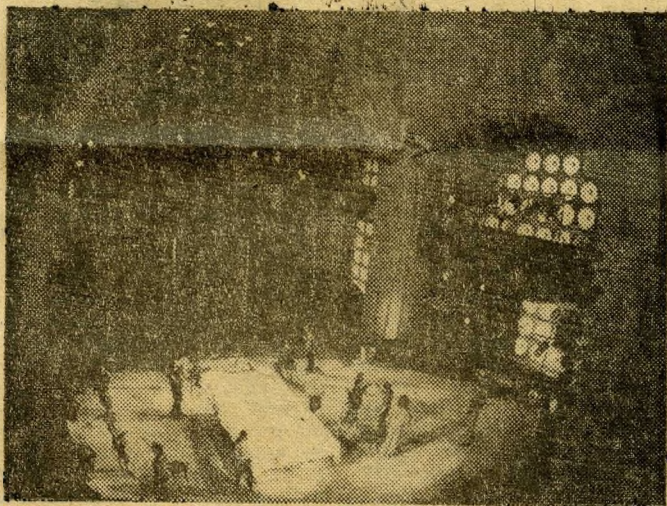
Kempelen nemcsak a tervet csinálta meg, hanem felügyelt a munkálatokra is. A budai iparosok — Hírisch Kristóf vezetésével — bravúros gyorsasággal dolgoztak, s így az átalakítás a terveződött 1787. év őszére be is fejeződött.

A barokk templom külső homlokzatát copf stílusra formálták át, talapzatát kváder kövekből alakították ki, a főbejárat fölé erkélyt emeltek, az oromzatra Buda címerét helyezték el. A belső tér 47,3 méter hosszú és 17 méter széles lett, 1200 néző befogadására vált alkalmassá. Három emeletet közül kettőn páholyok sorakoztak. A szentély alatti kriptából sülyesztő lett, a templom melletti kolostor celláiból öltözők és színészi lakások. A mennyezetet a külföldi művészeteket jelképező freskók díszítették, a főhelyet egy Apolló-fej foglalta el. Az akkori viszonyokhoz képest szép, nagy modern színház lett a templomból.

A megnyitó előadás 1787. október 17-én német nyelvű volt. Budán, amelynek lakossága 1720-ban még magyar többségű volt, a bécsi udvar nagyarányú betelepítési és elnémetesítő politikája következtében (osztrákokat és délnémeteket telepítettek ide) — a magyarság aránya öt százalékra csökkent.

Pesten már az előző években számos színházi előadást tartottak, időnkint Budán is rendeztek színdarabot Raischl Ács deszkabódéjában. II. József a színházi élet fellendítésére elrendelte, hogy a két

Sajnos, Kelemen társulatának előadását a Várszínházban sokáig nem követte több. A színészek hiába ajánlották fel a jóvedelem harmadrészét, a német vezetőség nem engedte őket játszani. Az első budai előadást nagy késéssel követte 1792-ben a második, de ezt csak a Raischlele faépületben tudták megtartani. Pesten többször játszották, de kellő támogatás hiányában a magyar előadások rossz üzletnek bizonyultak, és több évi nélkülözés után az első magyar színtársulat 1796-ban feloszlott.

A mai Várszínház színpada

város színházügye közös legyen, mindkét helyen váltakozva ugyanaz a német társulat szerepeljen.

A magyar színjátszás nem részesült semmiféle hivatalos támogatásban. Elsőnek a pesti piaristák adtak elő magyarul iskoladramákat. A nemzeti játékszin kérdését 1788-tól a lapok állandóan napirenden tartották. Az első társulat az egyetemi ifjak egy csoportjából alakult meg. Élükre Kelemen László jogász állt, aki már piarista diák korában az iskoladramák szereplője volt. A színészet kedvéért lemondott jól jövedelmező ügyvédi állásáról — Grassalkovich herceg jogtanácsosa volt —, és sikerült társulatának megszerezni a játszási engedélyt. Egy előadásra megkapta a Várszínházat is.

Kazinczy, aki tevékenyen részt vett a magyar színjátszás megteremtésében, azt szeretne volna, ha első előadásul a Hamletet választják. Kelemennek azonban volt anny gyakorlati érzéke, hogy belátta: a Hamlet előadása csupa kezdő, tapasztalatok nélküli színésszel, eleve kudarcra van ítélve. Ezért Simai Kristóf idegenből átdolgozott darabját, az Igaz-Házi című, szerkesztett játékot hozta színre, kétszáz esztendővel eze 51. 1780. október 25-én. Ezt a napot tekinthetjük a magyar színészet születésnapjának. Kelemen egy verbunkos káplárt játszott az Igaz-Háziban.

Nevezetes napja volt a Várszínháznak 1800. május 7-e, amikor Beethoven szerepelt benne. Kürtszónátájának zongoraszólóját játszotta, s ezt az eseményt emléktábla örökítette meg.

Magyar előadás hosszú ideig csak ritkán hangzott el a Várszínházban. 1833–37-ben azonban a kassai társulat berelte ki, s ekkor színpadán olyan kiválóságok léptek fel, mint Egressy Gábor, Dérné, Megyeri Károly, Lendvay Márton és felesége, Hivatali Anikó, Labortally Róza, Szigligeti. Az előadások véglegesen azonban csak 1870 után váltak magyar nyelvűvé. Főleg a Nemzeti Színház társulata játszotta benne, de rendszeresen vendég szerepelt az Opera, a Népszínház és néhány vidéki társulat.

A színház belsejét többször átfestették, restaurálták, így 1815-ben, 1854-ben és 1884-ben. 1924-ig tartottak benne előadásokat, ekkor leszakadt a karzat egy része. A rendőrség a tűzveszélyre és a nézőtér rozoga állapotára hivatkozva a további előadásokat betiltotta. Az épületből másodsorra is katonai raktár lett. Ma azonban több mint felszázados szünet után visszakapta színházjellegét és a Népszínház otthona lett.

Vértessy Miklós